

Uwagi wstępne

Opracowanie to jest próbą opisu żydowskiej społeczności Olkusza sprzed wybuchu II wojny światowej. Nie jest przy tym zamiarem autora wymazywanie ludności nieżydowskiej z krajobrazu miasta, ale odtworzenie tej części społeczeństwa Olkusza, która – w przeciwieństwie do ludności rzymsko-katolickiej, a poniekąd także prawosławnej i ewangelickiej – trwale zniknęła z przestrzeni miasta przede wszystkim w wyniku niemieckiego ludobójstwa okresu II wojny światowej, a także powojennego antysemityzmu polskiego społeczeństwa, który uniemożliwił jej odtworzenie.

Podstawowym źródłem niniejszego opracowania jest „Rejestr mieszkańców m. Olkusza” przechowywany w archiwum Muzeum Pożarnictwa Ziemi Olkuskiej w Olkuszu, za którego udostępnienie dziękuję Jackowi Sypieniowi. Rejestr ten obrazuje stan zamieszkania w początkach lat 30. XX wieku oraz późniejszy ruch ludności aż do utworzenia getta dla Żydów w pierwszej połowie września 1941 r. Nie odzwierciedla jednak przemieszczeń ludności żydowskiej wysiedlonej z Niemiec przed wybuchem wojny, jak też przesiedlonej do Olkusza w trakcie wojny. Nie znajduje w nim odzwierciedlenia również ruch ludności związany z przymusowymi wywózkami do pracy przymusowej tak ludności żydowskiej, jak i nieżydowskiej.

W zapisach staram się trzymać wiernie adnotacji urzędowych, choć są one nierzadko niestaranne i na tej samej karcie występują oboczności w nazwiskach czy imionach. Nie wszystkie też dane mają charakter pełny, a czasem występują między nimi sprzeczności, które próbowałem rozwikłać na bazie innych źródeł lub szerszego kontekstu.

Starałem się odzwierciedlić stan zamieszkania na dzień 01.09.1939 r., bowiem w trakcie niemieckiej okupacji – jeszcze nawet przed utworzeniem getta – część zmian miejsca zamieszkania została wymuszona (np. pl. Piłsudskiego 1, gdzie utworzono Deutsches Haus czy pl. Piłsudskiego 3 na przeciwległym końcu zachodniej

pierzei rynku). W moim opisie mogą jednak zdarzać się wyjątki, jeśli przemieszczenia mające miejsce już po wybuchu wojny powodują połączenie członków najbliższej rodziny.

Ambicją autora było przypisanie przedwojennych adresów do dzisiejszej zabudowy, o ile nadal istnieje, lub wskazanie ich położenia w dzisiejszej przestrzeni miasta. Wszelkie nietrafności wynikają wyłącznie z niezamierzonego błędu autora, który prosi o informacje pozwalające je w przyszłości skorygować. Dane o własności budynków lub nieruchomości pochodzą z rejestru, pamiętać jednak należy, iż – w przeciwieństwie do ksiąg wieczystych, które nie były przedmiotem niniejszych badań – nie są one głównym przedmiotem tego rejestru, a jedynie wynikają pośrednio z informacji o charakterze zamieszkiwania, jak też zawodzie stanowiącym główne źródło utrzymania, a ponadto odzwierciedlają ówczesny patriachalizm w postaci przypisania własności męskiej głowie rodziny, nawet jeśli z kontekstu wynika, iż stanowi rodzinne dziedzictwo żony. Dodatkowo informacja o własności weryfikowana była z archiwalnym „Wykazem nieruchomości położonych w mieście Olkuszu” z 1935 r.²

Kluczem przypisania do społeczności żydowskiej jest wskazanie w rejestrach mieszkańców wyznania jako „mojżeszowego” (czasem brak wypełnionej rubryki, ale wtedy posłużono się kontekstem). Choć nazistowska ideologia przypisywała żydostwo biologicznemu pochodzeniu, nie zdecydowałem się jednak objąć tym opracowaniem osób, które deklarowały przed wybuchem wojny inne niż mojżeszowe wyznanie, a imiona i nazwiska ich rodziców wskazywały na korzenie żydowskie, chyba że poniosły konsekwencje swego pochodzenia w czasie niemieckiej okupacji. Czasami, choć rzadko, posługuję się – oprócz określeń związanych z wyznaniem, które były rejestrowane w oficjalnych wykazach ówczesnej administracji – także pojęciami obarczonymi konotacjami narodowościowymi, jak „polski”, ale oznacza ono zazwyczaj ogół społeczeństwa nieżydowskiego, lecz w żadnej mierze nie wyłącza ówczesnych Żydów z kręgu polskich obywateli.

Ilekcroć mowa jest o śmierci w trakcie II wojny światowej za winnych jej spowodowania, jeśli nie zaznaczono inaczej, należy zawsze rozumieć funkcjonariuszy III Rzeszy (czy kolokwialnie „Niemców”, o ile to etniczne pojęcie obejmuje także np. „Austriaków”, „Ślązaków” itp.). Los nieznaną to – zwłaszcza w przypadku całych rodzin – najczęściej eufemizm, wskazujący jedynie że nieznaną są autorowi bliższe okoliczności śmierci, natomiast brak jest informacji wskazujących na przeżycie.

² „Wykaz nieruchomości położonych w mieście Olkuszu” z 1935 r. (Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: AP Katowice), sygn. 1204/315).

Jeśli nie zaznaczono inaczej, informacja o losie oparta jest na internetowej bazie nazwisk ofiar holocaustu Yad Vashem³.

Pomysł powstania tego opracowania pochodzi od Michała Ostrowskiego, któremu wdzięczny jestem za zaufanie, jakim mnie obdarzył, proponując jego wykonanie. Mam nadzieję, że rezultat nie uchybił intencjom pomysłodawcy. Michałowi dziękuję również za techniczną obróbkę ilustrujących go zdjęć. Serdeczne podziękowania składam Markowi Piotrowskiemu za podzielenie się rozległą wiedzą o przeszłości Olkusza, udostępnienie swych bogatych archiwaliów i cierpliwe znoszenie namolności autora. Dziękuję Ireneuszowi Cieślukowi za wsparcie swą wiedzą i archiwaliami. Jak zawsze, serdecznie dziękuję Olgerdowi Dziechciarzowi, zarówno za merytoryczne uwagi, jak i ponowne podjęcie się roli wydawcy i redaktora mego tekstu. Dziękuję Panu Mateuszowi Radomskiemu za przygotowanie archiwaliów z zasobów olkuskiego PTTK, a Pani Barbarze Stanek za ich udostępnienie w bogatym kontekście jej osobistych wspomnień. Dziękuję Haimowi Dekelowi i Danny'emu Racotchowi za wsparcie w poszukiwaniu kontaktów z potomkami olkuskich Żydów. Serdeczne podziękowania kieruję do potomków olkuskich Żydów, którzy okazali mi zaufanie, udostępniając zdjęcia i inne informacje ze swych rodzinnych archiwów. Dziękuję wszystkim, którzy wsparli mnie życzliwie przy realizacji tego projektu.

Wszelkie uwagi związane z treścią książki proszę kierować na adres autora: krzysztof kocjan@poczta.onet.pl.

---

³ <https://yvng.yadvashem.org/>.